

Світ у дзеркалі... Анни Липківської

Історія пам'ятає своїх героїв, але літописців, які її фіксують, не завжди. А деякі з них, їхнє особисте, громадське і професійне життя заслуговують уваги і пам'яті. Одним з таких істориків, теоретиків і фіксаторів історії українського театру кінця XX і початку XXI століття була Анна Костянтинівна Липківська, якої не стало 24 березня 2021 року. Театрознавиця, кандидатка мистецтвознавства, доцент, співробітниця Інституту проблем сучасного мистецтва, викладачка (КНУТКТ ім. І. Карпенка-Карого, ЛНУ ім. І. Франка, КМАЕЦМ ім. Л. Утьосова та ін.), режисерка, лауреатка Премії в галузі театрознавства і театральної критики. Авторка книжок «Світ у дзеркалі драми», «Прості речі. Вісім розмов з Адою Роговцевою» (у співавторстві з Тетяною Терен) та понад 600 публікацій в українських і зарубіжних журналах і газетах. Член експертних рад премії «Київська пектораль» (1992–2015 рр., з перервами), численних українських та міжнародних театральних фестивалів; голова експертної ради Всеукраїнського театального фестивалю-премії «GRA» (2018–2020). І це не повний перелік її заслуг. Щоб пізнати її як Людину, надамо слово колегам, які знають про неї більше.

Театрознавиця Анна Липківська

Світлана Максименко, театрознавиця (Львів):

Анна Липківська успішно поєднувала в одній особі глибокого вченого-дослідника, талановитого педагога, авторитетного театального критика. Вона першою серед теоретиків театру Києва здійснила три театральні вистави на провідних сценах України. У розмові зі мною Ірина Волицька зізналась: вирішення вистави Липківської «Що ви загубили у чужих снах?» за Максом Фрішем у Театрі драми і комедії вразили її режисерською вправністю та концептуальною «чистотою». Коли ж Волицька запитала в неї, чому вона не продовжує ставити, та відповіла: «Злякалась!» Вимогливість і чесність (у першу чергу до себе), глибокі практичні знання та високі критерії оцінки театального процесу (за «гамбурзьким рахунком») – основа її творчого кредо. Чи була вона «зручним» критиком? Ні! Чи поважали її в середовищі театру? Однозначно, так!

Пригадую, коли почула про рішення Ганни Костівни залишити викладацьку роботу у рідному виші. Це був її знак протесту проти згубної практики багатьох закладів: творчі відрядження викладачів-театрознавців, їхні поїздки на фестивалі, перегляди прем'єр, вистав розцінюються адміністрацією навчального закладу як «прогул» та не оплачуються бухгалтерією як робочий час. Ганна тоді пішла рішуче, тихо, практично «на вулицю»... Уявляю, що коїлося в її душі. «Єдиний мужчина в українському письменстві», – так охарактеризував колись Лесю Українку Іван Франко. Дозволю собі перефразувати цю відому тезу стосовно Ганни Липківської: вона була єдиним справжнім «пацаном» у нашому (здебільшого – жіночому) гурті театрознавців, із незмінним юнацьким максималізмом та впертістю, коли йшлося про високі професійні критерії, громадянську позицію митця. Однією з перших була на Майдані, боліла Україною, виявляла незмінну націєтворчу пози-

цію, дискутувала з опонентами на сторінках численних інтернет-ресурсів!

Хист Липківської як керівника, організатора, менеджера, театального аналітика найповніше, як на мене, проявився в ході організації, задуму та проведення фестивалю-премії «GRA». На фінальній церемонії 2018 року на сцені Національного театру імені Івана Франка я вперше побачила Ганну щасливою. Учасники, переможці, члени міжнародної Експертної ради, численні глядачі, журналісти, медіа-платформи зацікавлено спостерігали та висвітлювали цю подію у театальному житті України, театрознавці чи не вперше відчули вагомість і цехову солідарність у своїй напівзниклій професії...

Вона пішла першою. Пробач нас, дорога Аню...

Анна Шерман, театрознавиця (Київ):

Наш перший з Анею досвід співпраці – моя дипломна робота. Аня мені дуже допомогла, надрукувала її на своїй власній друкарській машинці, виправляючи мої помилки, тобто – це був набір з коректорською вичиткою. Справжній раритет на згадку. Ми взагалі багато співпрацювали, міняючись ролями – то замовляючи одна одній тексти, то залучаючи одна одну до якихось власних проєктів. І просто дружили. Довгий час ми мешкали на сусідніх вулицях, тож спілкувались під час прогулянок з моїми дітьми та нашими собаками, і навідуючи якісь домашні посиденьки одна в одній.

В університеті, перш ніж зустрітись, я про неї почула. В середині 80-х вона була легендою нашого театрознавчого інститутського світу, мала загальноновизнану репутацію найрозумнішої, найталановитішої студентки. І, власне, знайомство відбувалося саме під цим, не побоюся цього слова, тавром. Це й було в певній мірі тавро, тавро найвищої професійної якості – тягар, який вона відповідально і чесно несла багато

років. Їй це не завжди було просто. Думаю, що вона – і тоді, в ранні роки, і, зрештою, протягом всього життя – насправді була людиною значно складнішою, значно веселішою, ніж просто найталановитішою та найрозумнішою.

Якщо говорити про особистісний професійний знак Липківської, то це те, що всій її творчості, професійному доробку притаманне поєднання – міцної, в хорошому сенсі жорсткої аналітики і справжньої, яскравої чуттєвості. Анна як театрознавець змогла здобути і поєднати те, що в нашому театрознавстві зазвичай є непоєднуваним – академічне театрознавство і театральну есеїстику, журналістику, тобто те живе слово рецензента, яке вона завжди була готова промовити. Це теж була рідкісна її вдача – готовність до роботи, постійне включення в простір театральних подій, театральних сенсів, театральних особистостей. Саме такі люди, як Аня, самою своєю присутністю в професії – обумовлюють її існування.

Олег Вергеліс, театральний журналіст (Київ):

«Я в серці маю те...»

Анна Костівна Липківська закарбувала театральний час у багатьох своїх текстах: статтях, книгах. І, очевидно, обрав саме її як театрального спостерігача та аналітика, щоб максимально розкрити складні художні процеси, творчі драми та комедії нашого переломного часу. В ці часи воїнничого дилетантизму (на грані ідіотизму) такі автори і такі дослідники українського театру, як Анна, сприймалися як беззаперечні фахівці та професіонали своєї справи: ерудиція, такт, аналітичне мислення, інколи гірка, ледве прихована іронія, інколи одержимість (стосовно певної теми в театрі), завжди відвертість (стосовно тих чи інших явищ у нашому бурхливому та парадоксальному театральному житті), а ще – безкомпромісність та справжній український театральний патріотизм.

Особисто для мене сценічний світ України відкривала у 1980–90-ті на сторінках колись популярного журналу «Український театр» саме вона, Анна. Її тексти тих часів помітно виділялися на тлі загального часто офіційного потоку.

Ніхто краще за Анну не розкрив унікальний київський театральний феномен Романа Віктюка на початку 90-х (вистави за участі Ади Роговцевої). Вона цей феномен відчула, зафіксувала і естетизувала у своїх текстах про вистави «Уроки музики», «Священні чудовиська», «Дама без камелій». Це була її відданість «своїй темі». Така відданість згодом привела Анну і до створення книги «Прості речі» про Аду Роговцеву. Книгу вирізняє сердечна інтонація, спроба розкрити видатну акторку через різні творчі авторські засоби. Насамперед засоби широкого діалогу, у якому і віддзеркалюється історія вітчизняного театру, історія неспокоїного серця Ади Миколаївни.

Ще одна особлива якість Анни як театрознавця: вона прагнула бути також подвижником і популяризатором театру. У такому сенсі безцінна її творча консультативна допомога багатьом талановитим українським режисерам у різні роки: Дмитру Лазорку, Павлу Юрову, Роману Козаку. Незвично і некомфортно говорити про молоду енергійну людину у минулому часі.

Допоки дорога людина у пам'яті і в серці – теперішній час для всіх нас – триває...

Людмила Олтаржевська, театрознавиця (Київ):

З Анною Костівною нас, групу театрознавців-заочників, кураторство над якою вона збиралася передати своїй молодшій колезі, познайомила Валентина Ігорівна Заболотна. Під час цієї презентації ми дізналися, що Анна Костівна – одна з найперспективніших аспіранток, структурована й цілеспрямована, має наукове мислення і вже готову кандидатську.

З того дня минуло, здається, років 25... Ми з Анною Костівною з різною активністю, але постійно були на зв'язку: перетиналися на прем'єрах, на різних професійних подіях, на радіоефірах, обговорювали вистави, ділилися інформацією про передпрем'єрні прогони-перегляди в театрах і визначалися, чи варто туди йти, чи краще зробити поблажку власній нервовій системі. Як критик, що у своїх відгуках-рецензіях з усієї сили намагається так сформулювати висновок, аби не засмутити режисера і команду найбездарнішої постановки, щиро заздрила таланту Анни Костівни думати про це в останню чергу. Вона була сміливою у своїх судженнях, а вони завжди були об'єктивними, доказовими, підкріпленими виваженим фаховим аналізом. Її життя не обмежувалося театром, який вона знала бездоганно і за який щиро вболівала. Коло інтересів Анни Костівни було таким величезним, що вона могла підтримати розмову – не в загальному, а предметно, з іменами, прізвищами, фактажем тощо – з футбольним фанатом і фахівцем з різновидів флори та фауни Червоного моря, кінологом й автомобілістом, політиком і гастрономічним туристом, що знається на крафтовому пиві...

Під час роботи в експертній раді Премії «GRA» ми зблизилися, тому пам'ять береже епізоди із буденного життя. Про смачну полуницю і холодний брют на день народження Анни Костівни, яке ми святкували у Херсоні між переглядами фестивальної програми «Мельпомени Таврії». Нічний марш-кидок з валізами під дощем травневим Франком, коли таксі все не приїжджало і, аби встигнути на потяг, довелося вичавлювати із себе хоч якісь таланти бігунів на довгі дистанції. Її нові фантастичні шкарпетки із зображенням Шекспіра, які миттєво стали предметом заздрощів усіх колеганок.

Востаннє ми бачилися наприкінці січня. Анна Костівна захоплено розповідала, що Академія циркових і естрадних мистецтв, де вона викладала, набиратиме цього року курс театральних режисерів та акторів. Я до цієї інформації поставилася стримано, мовляв, хто вже їх тільки не набирає, а класних режисерів можна перерахувати на пальцях. На що вона резонно відповіла: «А й не потрібно, аби всі, хто отримує диплом, неодмінно ставали класними режисерами, якщо ці люди знайдуть себе в театрі – то вже буде супер». От вам і настанова для тих, хто вирішив чи ще вирішить пов'язати свою долю з театром. Від людини театру, якому її катастрофічно не вистачатиме...

Ольга Стельмашевська, театрознавиця (Київ):

«Парадокс, однак, ось у чому: якщо, за Віктюком, після смерті нас чекає те ж саме, що було і до неї, то виходить, що Смерті як такої – раз вона нічого не змінює – нема?!»

«Євангеліє від Віктюка, або Коли боги сміються» Анни Липківської.

Аня була уособленням любові до Життя, Театру, Людей Театру. Вона вмila дружити, любити, бути відданою, обожнювала подорожувати і мала рідкісне почуття гумору.

Останній рік забрав чимало відданих театрові, харизматичних постатей. На спомин про трьох з них – Федоришина, Віктюка і Проскурню, в березні цього року у Львові відбулася імпреза «Львівські Дон Кіхоти». За іронією долі, цей вечір йшов саме тоді, коли Аня вже була в лікарні... Коли я пишу ці рядки, думаю про те, що Аня була теж Дон Кіхотом театру. Тільки у жіночій іпостасі.

Вступивши до Карпенка-Карого, я мала щастя потрапити на курс Валентини Заболотної, де Аня була другим педагогом. Вона стала науковим керівником мого диплому. Вийшовши формально з відносини «наставниця і учениця», ми одразу здружилися. Крім дружби на ґрунті театру, була в нашому житті і спільна гранд-подорож у Париж, де ми мали безтурботне щастя спілкування і пізнання чогось нового. Нам завжди було про що поговорити, з нею було легко, цікаво, просто і завжди душевно. Останній рік ми і подорожували – Україною театральною...

Для мене, дівчинки з провінції, все, що було пов'язане з історією Аніного родо­воду, – звучало фантастикою, адже 90-ті роки були для багатьох з нас пізнанням цілої брили прихованої, невідомої досі історії, і театру, і України. Саме тоді я прочитала про її прадіда – митрополита Василя Липківського, становлення Української Автокефальної Православної церкви, їздила дивитися на Києво-Солом'янську церкву Покрови Пресвятої Богородиці на Мстиславській, де він був настоятелем майже 14 років... Вдивлялася у фото Аніної бабусі – акторки Катерини Осмяловської – знаменитої Наталки Полтавки у першому звуковому українському фільмі Івана Кавалерідзе.

А потім, коли Аня познайомила зі своїм батьком – професором, науковцем Костянтином Липківським, – я зрозуміла, звідки в неї поряд з бездоганним відчуттям природи театру, певним романтичним ставленням до талановитих людей і явищ – аналітичний, дуже структурований підхід до театральної справи. Плюс сильна людська харизма. Залізобетонність переконань і принципів. Я завжди була захоплена Аніними текстами, які поєднували емоційність і навіть чуттєвість з ясністю думки, чіткістю висловлювання, умінням формулювати речі, які так важко іноді «зловити» і вловити в театрі. Можливо, тому я винесла в епіграф цитату з найкращого, на мою думку, її тексту – «Євангеліє від Віктюка, або Коли боги сміються». Він уже є у соцмережах, і його треба обов'язково читати кожній людині, закоханій у театр.

Ельвіра Загурська, театрознавиця (Київ):

«Предмет мистецтва – людина». Це все, що я запам'ятала з першої пари першого курсу в понеділок, 4 вересня далекого 2000 року. Тоді я вперше побачила Ганну Костянтинівну

Липківську. Новоспеченим студентам тоді ще КДІТМ ім. Івана Карпенка-Карого поставили в першому семестрі «теорію драми». Предмет був малозрозумілий, але Ганна Костянтинівна робила все, аби донести до нас усю глибину його смислів.

Минуло 40 днів з того ранку, коли жінка, з якою я познайомилася під реанімацією – коли вона приходила туди до свого чоловіка, – змогла пробитися до завідувача і написала мені: «К сожалению, Анечка ушла». Анечка ушла... А час продовжує спливати, і з пам'яті постійно виринають спогади нашого життя. Їх сила-силенна, не знаю, скільки потрібно часу та сторінок на їх осмислення. Зазвичай вони йдуть флешбеками: ось Аня минулого року купила гітару і записала на відео уривок з пісні «Ундервуда» «Чего ты ждешь» зі словами «И стал до неба путь короче, и тверже стала кровь»...

Ось ми з її дуже близькою подругою Настею Снісаренко-Єржиковською 18 травня 2020 року святкуємо день народження Ані в Одесі – її останній день народження... У нас тоді з'явилася ідея зробити цикл пісень з хештегом #Критикинакарантині, і ми записали перші дві пісні – «У Чорного моря» та «Гуцулку Ксеню», а Настя зробила «художню зйомку» результатів нашої творчості. Як ми тоді насміялися...

Ось ми з сестрою 20 лютого 2014 року сидимо в Інституті післядипломної освіти КНУ імені Тараса Шевченка; заняття відмінили, кругом хаос, всі намагаються виїхати, транспорт вже не ходить. Ми чекаємо Аню, яка їде за нами зі святкування дня народження своєї мами; вона приїздить, розказує детальніше, що відбувається на Майдані, забирає нас, і ми їдемо в центр Києва практично порожньою дорогою, бо всі, навпаки, їдуть звідти. Днем раніше ми з Анею та друзями йдемо на Майдан з торбами ліків та продуктів. Тиждень, двома, трьома і ще тижнями раніше – Аня збирається на Майдан, купує тепле взуття, п'є чай з імбиром у «Пузатій хаті» на Майдані.

Ще дев'ятьма роками раніше – Помаранчева революція, ми їдемо спостерігачами на третій тур виборів в одне з сіл Миколаївської області, надвечір хтось із виборчої комісії каже: «А що це ми сидимо тут як нерідні? Давайте заспіваємо»; на ранок нам пробивають колеса. На цьому виборчому окрузі перемагає Янукович, я придумую віршик «Світає... Край неба палає... Фальсифікатор в темнім гаї бюлетень ховає». Аня сміється...

Останні два роки вона рідко сміялась, особливо після президентських виборів. Тоді вона сказала: «Бог відвернувся від України». Коли почався карантин, вона дуже страждала через відсутність живого спілкування, закриття театрв, дистанційне навчання. Аня підготувала навчальний процес та проводила онлайн-лекції блискуче, проте екран не давав їй можливості поділитися своїми енциклопедичними знаннями на енергетичному рівні, відчутти зворотній зв'язок, якого вона так потребувала.

... Останньою піснею, якою Аня не встигла поділитися в Інтернеті, стала пісня «Качели» з кінофільму «Весь мир в глазах твоих...». Вона підбрала її на гітарі, співала вдома і все збиралася записати відео, але...

Спогади зібрала **Вікторія Котенок**